

NIELS JØRGEN HAAGERUP:

Danmarks framtid

Svensk Tidskrifts danske medarbetare, numera medlemmen av Europaparlamentet Niels Jørgen Haagerup har egentligen kallat sin artikel "Hvem styrer Danmark – og hvor styrer det hen?" Han försöker svara på båda frågorna. Anker Jørgensen är åter statsminister, nu i en socialdemokratisk minoritetsregering, men är det han eller danska LO som styr? Ett samarbete med åtminstone mitten i Folketinget är nödvändigt för honom att etablera. Den stora frågan, och den som avgör varthän Danmark styr, är den ekonomiska. Landet har levt över sina tillgångar, och någon risk föreligger för att det inte i längden blir lika lätt att låna som hittills. Det är en mycket initierad bild av Danmarks svårigheter, som artikelförfattaren ger, men det är också en lärorik bild – inte minst för oss.

Då statsminister Jens Otto Krag den 3 oktober 1972 överraskande meddelade, att nu avgick han som statsminister och partiledare, presenterade han som sin efterföljare den utanför fackföreningskretsar relativt okände folketingsmannen – och ledaren för landets största fackförening – Anker Jørgensen. Han hade aldrig varit minister förut och en av den socialdemokratiska regeringens ministrar sade efter det första ministermötet, att Anker Jørgensen ledde mötet som om det hade varit ett fackföreningsstyrelsemöte.

Han gjorde inte något överväldigande intryck, den lille mannen med det tunna håret och det lustiga pipskägget. Han hade inte heller någon större politisk framgång. 1973, då han första gången ledde sitt parti till val, led det sitt största nederlag någonsin. Det gick ned från 70 till 46 mandat. De nya protestpartierna med Mogens Glistrup så kallade Fremskridtsparti gjorde sin entré. Antalet partier i det danska folketinget fördubblades från fem till tio. Anker Jørgensen fick gå i opposition och överlämna regeringsmakten till Venstres ledare Poul Hartling – om också bara för litet mera än ett år.

Men Anker Jørgensen kom igen. Det fanns ingen allvarlig rival till posten som socialdemokratisk partiledare, även om han varken då eller senare har kunnat imponera som politisk tungviktare. Efter folketingsvalet den 23 oktober i år har han nu bildat sin fjärde regering, denna gång åter en socialdemokratisk minoritetsregering baserad på ett förstärkt socialdemokratiskt parti, som är av samma storlek som då han oväntat blev Krag efterträdare.

Det är obestridligt, att Anker Jørgensen blev valets segerherre, även om också andra partier hade framgång, framför allt Det konservative Folkeparti. Detta ökade sitt röstetal med inte mindre än 50 % och nådde upp till 22 mandat, detsamma som Venstre, Danmarks liberala parti, och med bara 500 röster färre än Venstre.

Men Anker Jørgensen vann valet för Socialdemokratiet. Han hade inte någon plan för landets stora ekonomiska problem, däribland minskandet av Danmarks betalningsbalansunderskott till utlandet, som nu är det största i absoluta tal i världen för något land. Men hans pålitlighet, hans rättskaffenshet och den landsfaderliga image, som han lyckats uppnå, gav hans parti en framgång på tre mandat från 65 till 68. Därmed var det inte något tvivel om vem som skulle bilda regering i landet.

Detta är så mycket mer att lägga märke till som Anker Jørgensen inte har visat någon större förståelse för de ekonomiska problem, som mer än någonsin var valets huvudfråga. Som Berlingske Tidendes politiska medarbetare skrev – utan malice – är invecklade ekonomiska resonemang och teorier totalt främmande för honom – och som stöd för detta kunde medarbetaren citera Anker Jørgensens närmaste, om än inte namngivna rådgivare.

Men han inger trygghet. Det är inte någon särskild politisk charisma som är hans styrka. Han är en vanlig människa, en folkets man. Han kan tala med alla, även om han ofta inte har mycket att säga och sällan något originellt.

Det ekonomiska läget

Trygghet är emellertid något som de danska väljarna har röstat på vid en tid, då det är tydligt och klart att det måste ske vidsträckt ingrepp i den danska ekonomin och en nedskärning av reallönerna, om ekonomin skall saneras. Av alla Danmarks tillgångar återstår efter hand bara det mycket använda begreppet "kreditvärde". Danmark har kunnat låna och låna för att finansiera sitt stora underskott, som närmar sig 75 milliarder kronor och per år mer än 12 milliarder. Men även kreditvärdet har man börjat tvivla på. Hur mycket pengar skall det ännu pumpas in i Danmark för att man skall kunna börja skönja en minskning av betalningsunderskottet?

Sommaren 1978 insåg den socialdemokratiska ledningen att den hade kört fast. Starkt understödd av sin mest erfarna minister Per Hækkerup sökte Anker Jørgensen kontakt med Venstre. Rent taktiskt var avsikten att splittra det borgerliga samarbetet, kallat "fyrklövern", som etablerats mellan Venstre, Konservative och de två mindre och nya partierna Centrumdemokraterna (under Erhard Jakobsen) och Kristeligt Folkeparti.

Men avsikten räckte längre, ty Socialdemokratiet önskade en bredare politisk täckning i Folketinget för de nödvändiga ekonomiska ingreppen. En bred samlingsregering med en klar majoritet i det partisplittrade Folketinget strandade på Venstres krav att också de Konservative skulle med, om Socialdemokratiet skulle ha det efterhand starkt minskade (6 mandat) Radikale Venstre med i regeringen.

Därför blev det bara en tvåpartiregering,

en SV-regering med Anker Jørgensen som chef och Venstres ledare Henning Christophersen som utrikesminister och med Per Hækkerup och Knud Heinesen som de viktigaste socialdemokratiska ekonomiska ministrarna och med Venstres erfarna Anders Andersen i egenskap av minister för skatter och avgifter som Venstres tungviktare.

En grund för regeringssamarbetet etablerades under veckolånga förhandlingar i statsministerns bostad Marienborg i utkanten av Köpenhamn. Där infördes nya avgifter – momsen steg till 20 1/4 % – och beslutades om en rad besparingar. Därmed hade man gjort en början, men inte heller mycket mera.

Målet var att nedbringa det årliga betalningsbalansunderskottet till sex milliarder kronor. Men de stigande oljepriserna slog sönder spelet. Ekonomin förvärrades i raskt tempo och under loppet av sommaren 1979 stod det klart, att man måste tillgripa ännu långt starkare medel. Man måste föra en mycket stram inkomstpolic, och på Venstres landsmöte i september förkunnade partiets ledning, att ett totalt pris- och lönestopp måste bli en oavvislig del av regeringens program.

Men då gick det sönder.

Långt inne i Socialdemokratiet fanns det förståelse för nödvändigheten av nya hårda ingrepp, som först och främst skulle tjäna till att nedbringa omkostnaderna för det danska näringslivet så att den stagnerade exporten kunde uppmuntras och konkurrensvillkoren med utlandet förbättras väsentligt. Men Socialdemokratiets manövermöjligheter hade hittills i SV-regeringens livstid

inskränkts av det motstånd, som först och främst ledningen för den danska fackföreningsrörelsen LO med Thomas Nielsen i spetsen hade satt upp.

Socialdemokraterna och LO

Thomas Nielsen och Anker Jørgensen har aldrig stått på god fot med varandra.

Thomas Nielsen blev förargad då SV-regeringen bildades och sade det också i så otvetydiga vändningar, att regeringen höll på att sprängas redan vid sin tillblivelse. Det uppstod en klyfta inom själva Socialdemokratiet. Anker Jørgensens spända förhållande till fackföreningsrörelsen blev en av SV-regeringens svårigheter.

Detta ledde efter 13 månader till regeringens fall. Anker Jørgensen meddelade, att man inte i regering och Folketing kunde införa ett löne- och pristopp, eftersom arbetsmarknadens avtal enligt lag faststälts fram till våren 1981. Dessförinnan måste man, sade han, för varje ingrepp i fråga om lönerna nödvändigtvis förhandla med arbetsmarknadens organisationer. Detta ville i praktiken säga LO.

Venstre måste av detta dra den slutsatsen, att Socialdemokratiet hade satt sin rätt att besluta i pant hos LO. Socialdemokratiet är inte längre regeringsdugligt, fastslog Venstres Henning Christophersen. Då regeringens sprängning var ett faktum och Anker Jørgensen hade utskrivit val, kom Venstre ut med en stor valannons, som med bilder av Folketinget och LOs Thomas Nielsen vid sidan av varandra ställde frågan: Vem skall regera Danmark?

En opinionsundersökning, offentliggjord i Jyllands-Posten, visade, att en majoritet av väljarna tyckte att LO hade för stort inflytande – to m ett antal socialdemokratiska väljare hyste den uppfattningen. Venstre kunde triumferande använda resultatet av denna undersökning i en av sina sista valaffischer före valet.

Men trots väljarnas skepsis mot LO hade Anker Jørgensen något oväntat framgång i valet.

Valet

Därmed försvann också möjligheten för en borgerlig minoritetsregering bestående av de fyra fyrklöverpartierna. Knappt hade Henning Christophersen och Anker Jørgensen fastslagit sin fundamentala oenighet, förrän den förre bokstavligt talat samma timme kallade in ledarna för de Konservativa, Centrumdemokraterna och Kristeligt Folkeparti för att återetablera den politiska fyrklövern. Snabbheten var nödvändig för att avvärja att Venstre skulle förekommas av de Konservative, vars ledare Poul Schlüter kände en allt starkare uppbackning från väljarnas sida – och kanske skymtade en chans till statsministerposten i en borgerlig minoritetsregering.

Visa av skadan och kanske med tanke på erfarenheterna från Sverige lät Schlüter och Christophersen bli att kräva statsministerposten. Det måste avgöras efter valet, sade de, och de lovade, att en strid om denna inte skulle vara i vägen för en borgerlig regering.

Ett större problem var förhållandet till Fremskridtspartiet. Trots stora stridigheter

inom partiet mellan de så kallade "strammere" och "slappere", d vs anhängare av en förhållandevis hård och kompromisslös politik och en mera samarbetsvillig hållning mot de borgerliga partierna, gick inte partiet sönder före valet. Socialdemokratiet och dess gamla stödparti Det radikale Venstre slog kors för sig om en borgerlig regering skulle bli parlamentariskt beroende av Fremskridtspartiet. Anker Jørgensen sade i alla fall en gång "fy for Fanden" om vad han kallade det borgerliga samspelet. Det uttrycket klädde honom inte och han ångrade det efteråt. Meningen var väl inte att ta fel på.

Men fyrklövern ville inte vara beroende av Mogens Glistrup. Denne inbjöd de borgerliga partierna till en förhandlingsrunda efter valet, men fick nej. Också de Konservative måste erkänna, att ett partimässigt samarbete med Fremskridtspartiet inte kunde förekomma, även om de uttryckte en förhoppning om samarbete med en del enskilt fremskridtsfolk. Att ta in medlemmar av partiet i en regering skulle däremot vara uteslutet, vilket också åtskilliga inom Fremskridtspartiet tvingades erkänna. Glistrup däremot ville inte gå med på detta. Han tänkte efter valet utpeka sig själv som statsministerkandidat, och om detta gick, skulle han ställa upp klara villkor för sitt stöd till en regering. Han förklarade, att det för honom närmast var likgiltigt, om det blev en socialdemokratisk eller en fyrklöverregering, även om hans väljare och många av hans folketingskolleger föredrog en borgerlig.

Valresultatet gjorde sådana överväganden inaktuella. Om en borgerlig regering skulle se dagens ljus förutsatte den en socialdemo-

kratisk tillbakagång och en framgång för fyrklöverpartierna. Nu gick bägge dessa grupper fram, socialdemokraterna mest med fyra mandat. För även om de konservativa vann sju mandat och Venstre ett enda, gick Centrumdemokraterna tillbaka från 11 till 6 och Kristeligt Folkeparti från 6 till 5. Dess förlorade mandat gick ut över partiets sympatiske ledare, den katolske läraren Jens Møller, och därmed är det troligt, att Kristeligt Folkeparti kommer att få svårt att klara den danska 2-procents spärrgränsen i nästa val.

Glistrup gjorde sitt sämsta val sedan partiets start 1973. Fremskridtspartiet gick tillbaka från 26 till 20 mandat och därmed kom det efter både Venstre och Konservative – ett drag i valet, som de flesta fann uppmuntrande. En annan viktig följd var att kommunisterna kom ned på bara 1,9 % av rösterna och därmed förlorade alla sina sju mandat. Före valet hade också ett vänsterflygelparti, Kommunistisk Arbejder-Parti, framkallat ny oro på vänsterkanten med revolutionära slagord och kinesiska sympatier. Partiet var långt ifrån att uppnå de nödvändiga 2 % men skadade DKP (Danmarks kommunistiske Parti) så mycket att det helt försvann ur Folketinget. Däremot gick de två andra vänsterflygelpartierna Socialistisk Folkeparti och Venstresocialisterna fram från 7 till 11, resp 5 till 6 mandat.

Då Det radikale Venstre också till allmän förvåning gick fram i valet från 6 till 10 mandat, menade många att Socialdemokratiet kunde få majoritet med detta parti och med SF – särskilt mot bakgrund av att två av de fyra "nordatlantiska mandaten" (från

Grönland och Färöarna) kunde antas vilja stödja Socialdemokratiet och ett SF (det fjärde väntas stödja Venstre). Men en regeringsbildning med SF var en omöjlighet. Danmark skulle ha fått ett nytt "rött kabinet", och radikal medverkan i en socialdemokratisk regering skulle ändå inte ha givit denna majoritet.

Framtiden

Hur starkt det borgerliga samarbetet i opposition blir, råder det oklarhet om. Möjligheten av en borgerlig regeringsbildning försöker man hålla öppen, om Socialdemokratiet kör fast. Men som politisk faktor har fyrklövern bleknat. Den bildades särskilt med hänsyn till att kunna överta regeringsmakten och härtill är utsikterna tills vidare osäkra.

Paradoxalt nog kan en socialdemokratisk minoritetsregering kanske få lättare att genomföra ingrepp, besparingar och särskilt en fast inkomstpolitik än en SV-regering, eftersom Venstres deltagande i regeringen var en nagel i ögat på LO. Men det får framtiden utvisa. Det är egentligen inte så stor oenighet om vad som skall göras för att rätta till ekonomin som det är osäkerhet om hur en regering – vilken som helst regering – skall kunna genomdriva en sådan politik. Anker Jørgensen har fått sin chans, sin fjärde, men han kan inte räkna med någon större medgörlighet från LO:s sida, även om regeringssamarbetet med Venstre har upphört.

LO blev genom Anker Jørgensen tillfrågad om man var intresserad av att bli repre-

senterad i regeringen. Svaret blev nej. Ut-nämningen av de ekonomiska ministrarna med finansminister Svend Jakobsen och ekonomi- och miljöminister Ivar Nørgaard i spetsen betyder dock ett steg till vänster och därmed en närmare kontakt med LO. Men är detta tillräckligt för att neutralisera LOs paralyserande inflytande?

Att Knud Heinesen på egen begäran efter fem år lämnade posten som finansminister – han har blivit ledare för den socialdemokratiska folketingsgruppen – har betytt en försvagning även efter andras än de borgerligas uppfattning. Kjeld Olesens utnämning till utrikesminister var att uppfylla den hit-tillsvarande socialdemokratiska vice partiordförandens mångåriga dröm. Men då han få månader tidigare blivit invald i Europaparlamentet med 150 000 personliga röster (bara den konservativa tidigare finansministern Poul Møller fick ännu fler personliga röster), framkallade det kritik för att han därmed skulle ha svikit sina tidigare väljare. Det ansågs inte vara något övertygande för-svar, att han försäkrade, att han som med-

lem av EGs ministerråd alltid skulle vara aktiv i Europapolitiken och ha mer inflytande som minister än som parlamentsmedlem i Strasbourg.

På det hela taget betecknade valet en starkare samling omkring de "gamla" partierna, och många iakttagare såg däri vissa hoppfulla tecken på en förnyad stabilitet i dansk politik. Men den ytterligtgående vänsterflygelns 17 och Fremskridtspartiets 20 mandat kommer att tillsammans med Retsförbundets 5 mandat i de flesta frågor stå utanför det praktiska och dagliga arbetet i Folketinget. Samarbetet "över mitten" i dansk politik måste nödvändigtvis praktiseras för att få en politik genomförd – men vilken? Frågan är, om Anker Jørgensen kan använda sin förstärkta ställning till att förmedla detta samarbete, så att Danmarks ekonomi efterhand kan rättas till. Det är en framtid på lång sikt – även i bästa fall. I värsta fall, om han inte förmår det, kommer Danmark att ständigt rycka närmare en ekonomisk avgrund – och stupa där.